

„Úgy, hogy mindenki hallja” (Kálász László)

Szemle – Kritika

GUTENBERG-GALAXIS

KALÓ BÉLA

Lelki gótika

Fecske Csaba: Első életem
(Bíbor Kiadó, 2006.)

Minden magatartásnak megvan a maga olajnyomata.

Ha jól számolom, a tizennyolcadik kötete ez a Miskolcon élő és alkotó Fecske Csabának, amit most az olvasó Első életem címmel a kezébe vehet. A hatodik ikszhez közeli lírikus a rámerített megpróbáltatást, betegséget úgy próbálja megemészteni, hogy korunk és kora drámáját egyszerre profán és szakrális, romantikus és naturális oldalról közelíti meg.

Fecske Csabánál minden esetleges: ami volt, ami van, lehetne; a feltételes mód a vágy, a kudarc, a buta öröm, szenvedés, szenvedély, libegő- lebegő volta, egyfajta lelki gótika.

S ha a világ csupa- csupa győzelem, akkor a költő olyan malőröket vállal magára, amelyekhez aligha van köze. Az embernek nagyon betegnek kell lennie, hogy aztán egészséges lehessen.

Hét ciklus követi egymást az új Fecske-verseskönyvben: a nosztalgia, a vágy, a fizikailag és lelkileg is megtört élet kevercse valamely villonos-fickós mentalitással megboldítva, ádámita lelkülettel persze. Ő észleli azt az irdatlan távolságot, ami pszichénk és szavaink között van. Rusztikus tud lenni egyszerre, s finommíves, aki egymásba vetíti a misztikus rózsát a földi rózsával.

Az Eleitől fogva című ciklus pl. a bibliai megváltástörténet parafrázisai mellett arra is rádöbentti az olvasót, hogy az ótestamentumi-újtestamentumi élményekhez hozzárendelhetők a magyar Ótestamentum igéi. (Vagyis milyen természetes Károli Gáspárt idézve mondani el 21. századi jeremiádjainkat, archaizálások nélkül, dísztelenül).

Atyám már ég a tűz de hol az áldozat
a hegyen rajtunk kívül senki nincsen
mint kos kitépett szíve vöröslik a nap
mért oly kegyetlen ha van az Isten
(Ábrahám)

Fecske Csaba élhető életét a nagyvárosi panelből is látszó Kert élteti, a falusi múlt, a gyermekkör, az ifjúkor élményköre. Aztán az elmúlás keserve, amit ha nem is epikuroszai derűvel, de a letaglózottságában is emelt fejű és tartású ember keserédes iróniájával szemlél az alkotó:

Halott rózsák közt bolyong a nyár
Végigfut a parkon a zápor
a strand meg a szív lassan bezár
tollpihe s dal lesz a madárból
(Nyárvégi sanzon)

S aztán a szerelmi vonal. A szerelmes versek fullasztó-füllesztő erotikája. Itt aztán kicsúcsosodik a Fecske Csaba- i ars poetica: minden évet jól meg kell élni, jól kell megélni, mert gyorsan elmegy, hiszen az embert megcsípi a dér, nem olyan ledér.

Jó olvasni ebben a versmenésben szenvedő világban ezeket a költeményeket. Nagy elődök – élő ősök – példaképek, Faludy György, Kányádi Sándor népszerűsége lehet – lehetett hatással eme versvilágra, mindenesetre Fecske Csabának szűkebb környezetében fun-tábora van, s kedvence ő az irodalmi találkozókban.

Szükség-e ez a ketrec, melyben költőnk oly jól érzi magát? Banalítás, különcködés-e a panelnaplót írni versben, mintegy realiztikus háttérben, mindenféle ellen-impreszionista hatások fókuszában csupán a memóriára támaszkodva?

Hiszen például a költő nem szakosítja magát természetlátásban egy-egy szemszög-re, ő eleve a természet gyermeke, a natura ősi tejtestvére; enfant terrible, vigasz-alma.

A panel-lét hontalanságából azonban a szó kitör, tartja magát, aztán a nagy magyar éjszakában kölcseyessé válik, s partot ér:

percek roncstelepén kutakodom hasztalan
mint anyóka a rőzsét cipelem magam haza
miközben lecsúszik rólam az éjszaka
(Kótyagosan)

Desszertkedvelő olvasóknak, a literatura ingyencfalatjaira szakosodott érdeklődő irodalombarátoknak és hobby- versmondóknak ajánlható ez a könyv (minthogy Fecske Csaba versei általában jól előadhatók), korok, évjáratok és lelki mozgatórugók figyelembevételével.

Poszthumusz mítoszok

A világ dallama – Kalász László versei

Hat esztendeje immár, hogy elhunyt *Kalász László*, az észak – magyarországi *Bódvavölgy* költője, aki egy kis borsodi faluban, *Szalonnán* élte le szinte egész életét, s lett egy nemzedék csaknem feledésbe merült legendája.

Halála előtt egy évvel, 1998-ban jelent meg tizedik kötete, a *Nagy jövő mögöttünk*, s most 2005-ben a miskolci *Bibor Kiadó* jóvoltából látott napvilágot leánya szerkesztésében és *Jánosi Zoltán* irodalomtörténész lektorálásával (és értő utószavával) hátrahagyott, poszthumusz verseinek kötete, *A világ dallama*.

Nem változtat a már ismert és az évtizedek alatt sokat méltatott Kalász-képen ez a verseskötet, legföljebb még árnyaltabbá teszi azt a piktúrát, amelyet róla alakított ki korábban a (még) versolvasó közönség.

Kalász a *Kalevala* költője, balladás magyar lélek, amely már azóta kiveszett nemcsak a lírából, de a közgondolkodásból is. Anakronisztikus? Inkább mitikus, amennyiben elfogadjuk *Cassirer* egyik definícióját a mítoszteremtő elméről: „*Sohasem passzív módon észlel, tevékenysége nem merül ki a dolgok pusztá szemlélésében. Minden megfigyelése az érzelem és az akarat aktusaiból származik*”

Kalász törzsi költő volt, amennyiben törzsi szervezet még hordozza a hagyományokat, a nemzeti sajátosságokat. Vagyis nem divatos, nem európeér. Internacionalizmusa legföljebb megyehatárokat lépett át, a *Cserehát* „magaslatairól” nem volt tovább érdemes néznie. Ezek az ellenvélemények, ha még valaki szóba hozza. Mintha a magyar kultúra panteonja kicsinyt egy olyan kalitkára hasonlítana, amelyben a papagájok egyfolytában ismételtetik, hogy „szeretem a hazát.”

Kalász bölcs bohóc volt. Képes volt függetleníteni magát életstílusunk anarchikus ritmásától. Több mint negyven év ugyanarról volt szó nála: a bartóki líramodell és a folk-lórba ágyazott szellemi érdeklődés összhangjának lehetőségéről.

S aztán a nagy kísértés, a Halál is ott motoz utolsó verseinek java részében:

Azt hogy
 meddig élek
nem tudom
nem tudom hogy végső percem miként lesz
fetrengő kínban
sár-ravatalon
mocskom harapva
S öngyilkos kezem
vagy ránc- simultan
bomlássá nyugodva

(Azt hogy)

Utolsó éveiben gyakran volt kórterem lakója. Rusztikus, fanyar humora néha cserben hagyta, idegei nem mindig engedelmessé váltak az elmének. Aki ismeri *Hrabal* utolsó esztendőinek krónikáját, sok analógiát vélhet felfedezni *Kalász* és a cseh íróóriás sorsa között. (Lehet, hogy az sem véletlen, hogy a cseh próza mesterének kedvenc lírikusa az orosz *Jeszzenyin* volt, a „falu utolsó költője”)

A poszthumusz kötetre leginkább jellemzőek *Jánosi Zoltán* megállapításai: „*a kalevalázó félhosszú vers a Kalász-esztétikában egyszerre jelent stílusimitációt, önstilizációt, intertextuális kapcsolatlétesítést, új poétikai érték- és formakeresést.*” – s nem véletlen, hogy a líra folklorelméit kutató irodalomtudós foglalkozott-foglalkozik eme költészet moti-

vum-gyökereivel.(Az eddigi legalaposabb Kalász-monográfus viszont Cs. *Varga István*, aki *Költő a Bódva völgyben* címmel gyakorlatilag összefoglalta az életművet.)

Az évek során, első kötetének (*Szánj meg idő*, 1967) megjelenése óta szinte mindent leírtak róla. *Kalászt* a régi hatalom is kedvelte, mert hiányzott belőle az anarchia minden formája. Inkább félreállt, „letörölte”. Vagy viccet csinált mindenből, a patetikum, ál- humánus által szentnek tartott „érzemenyekből” is. Tehette, ő valóban hitt abban (s sorsa bizonyította is), hogy itt „élned s halnod kell.”

72 éves lenne ma, még élhetne s alkothatna. Műve így is egységes egész, a legjobb- bak mindig ugyanazt írják, *Kalásznál* sem tudunk újat mondani: szerelem, halál, élet, az emberi szerep (mint minden alkotásban évezredek óta) egyéni, a folklórban gyökerező, a már ismert formákat felelevenítő és megújító kifejezése – nos ouvre-je ennyi.

A legenda – ha szűkebb körben is – de tovább él, bár töri az idő. Az emlékezetben úgy marad meg mindenkinek, aki ismerte, mint saját szabadságát soha el nem veszítő, az életet derűs szkepticizmussal szemlélő időtlen és kortalan alkotó. Egy-egy sora, „beszólásai”, játékos nyelvi szöfacsarásai máig közszájon fogognak.

Poszthumusz mítoszait, utolsó verseit ennek fényében olvashatjuk.

Szellem és szerelem

(Böröndi Lajos: *Megváltásra várva* – versek. Palatia, Győr, 2006)

Böröndi Lajos verseskötete hátlapján található egy opus, 1956 november címmel. Nyilván nem véletlenül. A lírikus új könyvének kisebb fele ugyanis arról szól, hogy milyen is a múltunk kútja. Vagy az elmúlt ötven év mélységesen mély, hajszáltrepedt fazeka.

A 2004-es összegyűjtött versek óta sem változott *Böröndi* érdeklődése: politika és szerelem, ahogyan költőhöz illik. A négy ciklusból kettő (*Megváltásra várva*, *A Szózat éneklése közben*) a politikai csalódások kivetülése. Hogyan lehet csalódni valami ideológiaiában. Hogy volna ideális eszme, és az mintha direkt volna, hogy majd pragmatikusan csalódni lehessen benne. Radikálisan be kell kebelezni ahhoz a világot, hogy aztán jöjjön a boldog kiábrándulás a szép kerek megértéstörténetből.

A képesség valóban a Böröndi-versek alappillére, ahogyan a rövid fűlszöveg írja:

A kertet a látvány összefogja. A
Dolgokat. A szövet készül.
A kerten túli világ széthullt.
Már rég nem épül.

(Merülő világ)

A harmadik kis ciklus egy koreai- thaiföldi élménykörben keletkezett darabokat tartalmaz (Távoli ízek), itt a látvány cinemascope-ban feszül szemüvegünk elé, a költő érezhetően „egy másik világ izeit karcolja”. A látványra persze alig van szó, az egzotikum gyönyörűsége nehezen kifejezhető.

A verskötet utolsó harmada *Böröndi* terepasztala (Szívdobogás), szerelmes versek gyűjteménye. A „nő” portréja, a nők portréi. S ez nem más, mint a költő saját lelkiállapota, melyet a hangzáson és a szavak megválasztásán keresztül közvetít. Nem kell a Múzsza fényképét keresni, természetesen. Hiszen a szerelmi líra a szerző lelke, ami mozgásba lendül.

Böröndi szerelmi líráját is úgy tekinthetjük, mint egy olyan szerveződést, melyben az ember valóban megkülönböztetheti a táncost a tánctól: a szerelmes verset a szerelemtől, és ennél fogva, a szerelemről szóló vagy azzal átjárt verstől is.

A szerelem feltétele tárgyának önálló volta, lehetőleg kéznújtásnyi távolságban:

Mint vér az átlótt kiskabáton
Átfolyik rajtunk átömöl
A lassan múló délelőttön
A mindent elsöprő gyönyör
(Szerelmesvers)

Másfél év termése ez a vékony verseskötet, ami nem más, mint egy idő- intervallum költői létállapotának rögzítése. Immáron a megélt múlt.

Böröndi Lajos szőnyege hol repülő szőnyeg, hol a rögös földön szétterülő textília. Annak tükrében, hogy merre vezet az eredeti ösztön-iránytűje. A lírai talajtomán olykor önnön-magát emeli az ember-gúla tetejére. „Szégyenszemre” nemigen kötődik magyar költői hagyományokhoz, s ezt a kissé fáradt olvasó kicsiny elégedettséggel nyugtázza.

A kötet versei az autentikus énen túlrá mutatnak. A költő Saját személyiségén keresztül valahogyan kitarja az ablakot egy szubjektív világra; a világra, ahogyan ő látja.

Böröndi „gondolatszabad” lírikus. Képekben látó, vizuális szabadgondolkodó, a jelen gyermeke. Újabb opusai bizonyítják a tételt: gondolkozni annyira, mint emlékezni.

A szépségkereső

Pozsgai Györgyi: A hetedik ajtó
(Bp., Hungarovox Kiadó, 2006)

Pozsgai Györgyi esszéi nem belső monológok, hanem egy szuverén alkotó beszélgetései az olvasóval. Magánügy, amely kizárja a többi embert (az adott pillanatban), ha tesszük: kétoldalú mizantropia. Vallomások esszéket kapunk ajándékba, olyan írásokat, amelyekben az érzelmi tudatosság mindenha fölébe helyezhető lenne a véletlenszerűségnek.

Szó sincs tulajdonképpen itt politikáról, mégis a szabadság széltőlcsér-táncát figyelhetjük meg egy balkézrel – ballábbal – előre születő demokráciában. A könyv nagyjából egyetlen dologról szól, a szépség kereséséről. A teljesség felé igyekvő nő-alkotó ízlése szerint.

Ezoterika-pszichológia-líraelmélet és világot látott tapasztalat lenyomata *Pozsgai Györgyi* esszékönyve. A vágy a világ rejtett értékeinek megismerésére, a megvilágosodásra.

Szó esik zenéről, festészetéről, a vers lehetőségeiről, a vizualitás kereteinek kitágításáról. A meditációról, a benső békéről, napi életünk és környezetünk jelképeiről, a jelenünkben rejlő szakralitásról. A költő-esszéista persze mindvégig esztétikáról beszél.

Az esztétikai választás mindig individuális, s az esztétikai élmény mindig egyéni élmény – tudjuk jól. Minden új esztétikai realitás még inkább egyénivé teszi azt az embert, aki átéli, s ez talán védekezési forma lehet a rabszolgaság ellen.

A szépség persze nem menti meg a világot, hiszen a világot nem lehet megmenteni. Viszont az egyes embert mindig meg lehet menteni. Az emberben rendkívül gyorsan fejlődik az esztétikai érzék, hisz ösztönösen tudja, mi nem tetszik neki. Hogyan ismerjük: antropológiai értelemben az ember inkább esztétikai, mint etikai lény.

A könyv beavatási szertartásra hív, a megvilágosodás nem egy kisebbség tulajdona. Szerző elsősorban költő, így eszköze és fegyvere a nyelv. *Pozsgai Györgyi* nyelve költői nyelv, melyet korok és elődök hajlama-izlése tenyésztett ki. Költő, de nő-költő szava ez, abban az értelemben, amennyiben a mondandó mögött mindig elsődlegesen ott bújkál az emóció. Az érzelem örökös reneszánsza, hiszen minden korszak valamely letűnt korszakban keresi a maga őseit, s annak nemcsak szellemét, hanem kifejezési formáit is életre kelti.

Kultúrtörténeti anyag, irodalomtörténeti–irodalomelméleti háttér munkál *Pozsgai Györgyi* esszéiben, közvetlenül és kitárulkozó őszinteséggel vállalva múlt és jelen nehézségeit is. Jó értelemben vett exhibicionizmusa a lírikus megnyilvánulása.

Mértékletesség, erő, a harmónia keresése jellemzi ezeket az írásokat. Ahol a szem és a tudat a megfigyelő, s a nyelv a mindent számba vevő. Az utópisztikus valóság tükre, ahol az utópia (az idill kívánása) a szellemi megújulás lehetősége. S ehhez nélkülözhetetlen a koncentráció, testben és lélekben.

„A koncentráció a figyelem egy pontra történő irányítása. Tárgya lehet bármi; egy alak, szín, hang, hangszín, egy személy.” Aztán a színek: „a színek szeretete függ az élettől...A képeket szívesen festem arannyal és ezüsttel, kedvelem a gyöngyházfényű festéket is. Ezekkel a fény-áryék viszonyokat könnyebben tudom érzékeltetni, illetve a hangsúlyozásban is segít”. Íme: adalékok egy világlátáshoz, amiből kiderülhet, hogy *Pozsgai Györgyi* az esztétikum szabadkőművese.

Út a nihil felé

Erdélyi Z. János Thomas Bernhard-versfordításai

Magyar nyelven még most jelent meg először a világhírű osztrák próza- és drámaíró, *Thomas Bernhard* fiatalkorában írt verseinek gyűjteménye, *A Hold kardja* alatt címmel a *Napkút Kiadó* gondozásában.

A fordító, *Erdélyi Z. János* már magyarra ültette a rokonlélek, szintén osztrák *Trakl* költeményeit is, *Bernhard* mint költő valóban hasonlít témaválasztásában a századforduló expresszionista elődhöz.

A hit keresése, a gyökértelen, minden kötelékétől megszabadított egyed alakja, a paraszti lét és genézis tudata, s a halál örökös közelsége (a későbbi állandó téma) már a huszoneves alkotó motívumai közt is szerepel.

Thomas Bernhard, akinek betegsége ab ovo produkálta azt a mizantrópikus, a nihilbe torkolló mikrovilágot és magatartásmódot, amit tökéletesre fejlesztett, s gyakorolt haláláig. Az ő útja a saját útja volt, nem úgy mint az emberek milliárdjainál, akik valami másra törekkenek, mint amik, s mindig valamely más úton kívánnak járni, mint ami nekik megadott. Ahogyan egy interjúban vallja: „Az ember nem változik. Alapjában már gyermekkorban ugyanaz, ilyen értelemben én sem változtam soha.”

A költő *Bernhard* sem szerette a nyugalmas és természetes dolgokat, a pszeudonyugalmat, a harmóniának hazudott állapotot: „Kapaszkodom megmentő szalmaszálba / Átdőf tekintete, vak vágaton / tartok sötétbe, gondolatba zárva, / hol nem maradt, csak kő és rágalom.”

A megkeseredett *Bernhard* már ott van a versekben, s a fordító *Erdélyi Z. János* ezt kiválóan érzékelteti. Azt a tényt, hogy az élet túlnyomó része kellemetlen, s így az emberek gyakran önmagukba zárkoznak, a lírikus *Bernhard* jól látatja.

Negatív világkép, s végtelenen kiábrándult depresszív alkat nagy tehetséggel. Ez *Bernhard* öntörvényű, filozofikus világa, individuuma.

Taszító ez az aura, az életigenlő ember felfogása merőben különbözik a lélet és lelket füstüveg függönyön át szemlélő alkattól. A lélek alkonya, a lelki koldus – attitűd már a korai *Bernhard* gondolatvilágában is jelen van. Ötvennyolc éves korára aztán eljut a teljes ürességig, persze mindig jön valami addig is, mint írja egy önéletrajzában, de amit várhatunk, az a pusztá kétségbeesés, az elhasznált élet, a nihil.

Ami van: a félelem, a bénító üresség, az „eltengedett élet”, „hiszen akár kamrában, akár hivatalban, akár kastélyban vagy kunyhóban élsz, akár az észak mágusa vagy, akár a dél idiótája, végső soron egyre megy.”

Erdélyi Z. János vállalkozása jól tükrözteti a kegyetlen és vigasztalan valóságtérképű alkotó egész életre szóló ars poeticáját: a társadalomból végérvényesen kiszakadt ember önpusztító magányának vállalását.

A cikluscímek is sokatmondóak, pl.: *A földön és a pokolban, Kiégett városok, Halál és kakukkfü* vagy *Az éj, mely átszúrja a szívem*. *Bernhard* verseit olvasva felismerhető: a belsőt betakarja a külső, mert hát az ember itt áll meztelen, s fel akar öltözködni abba, amit leír. A kiszolgáltatottság élvezetté válik, már az ifjú szerző is kétségkívül mazochista. Expresszionista, szürrealista hatásokat is fölfedezhetünk a versekben, s némi utánérzéseket is (olykor *Dylan Thomas* is eszünkbe juthat *Trakl-on* kívül). Bár *Bernhard* később megtagadta, vagy nem nagyon ismerte el lírikusi munkásságát („*költészet akkor jön létre, ha mindent kikapcsol az ember*”), ezt nevezhetjük álarcnak, maszknak is, hiszen prózai munkáit sem tartotta számon különösebben élete vége felé. „*Kidobom a dolgokat, mint egy hőlégballonból. Számbuk a homokzsákokat, ezek a könyvek, és egyre magasabbra emelkedünk*”-vallotta.

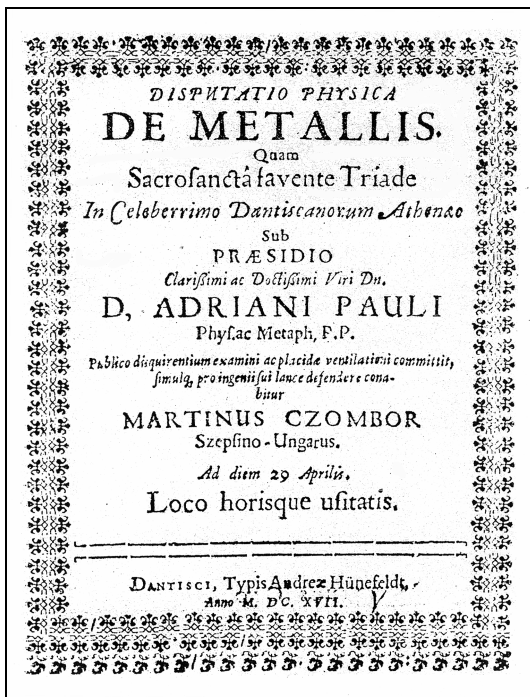
Az ember logikus módon egyre többet lát, mert az idő végpontjában áll. Ez egy részről haladás, más részről pedig tapasztalás. Vagy gonoszság, ahogyan *Bernhard* véli. Hiszen vannak mondatok, amelyek önmagukban véve csak szétesnek és a semmiben oldódnak föl, csakhogy igen jól vannak felépítve, és jobban izgatják a fantáziánkat, mint a legtöbb másik, amit leírtak.

Fekete-fehér verseket olvashatunk *Thomas Bernhard* könyvében. Ahol minden éjszaka már csak egyórányi alvás. Amikor még nem a haláltól fél az ember, csak önmagától és az emberektől, hiszen „gyötréssel ébred valamennyi nap, beszédemben van / gáyszom legendája bezárva”.

Persze egy életet lehetetlen leírni pontosan, s még lehetetlenebb kitergetni. *Bernhard* szerint az életet nem lehet elmagyarázni.

Szellemileg kilúgozódik az olvasó, mire végigolvassa ezt a kötetet. Felejteni akarja a sok negatívumot, az élet ellökésének ezt a koncentrált módját, s valami mégis megmarad. S ez nem egyéb, mint saját érzéseink, lelkiismeretünk és tapasztalásaink lenyomata.

Erdélyi Z. János nagyszerű kötetfordítása út a prózaíró *Bernhardhoz*: egy végső soron dekadens, terméketlen sorshoz, amely összességében mégis egy kiemelkedő nyelvi – poétikai teljesítményt produkált, egyszerit és megismételhetlent.

Szepsi Csombor Márton fémekről szóló értekezésének címlapja. (Gdansk, 1617.) A mű csak 1968-ban vált ismertté.